

سلامت و رفاهیت

مجلس شورای اسلامی

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بایدی از خداوند سبحان و اعتماد بر این که عالم محضر خداست و مولود ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه‌ایست جایگاه دانشگاه و اعتدای فرهنگ و تمدن بشری، ما دانشمندان و اصحاب بیات علمی و اصحابی دانشگاه آزاد اسلامی سعیدی گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت‌های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تعقیب کنیم:

- ۱- اصل برات: التزام بر برات جهانی از حرکت زنگنه غیر حرفی و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به بندهای غیر علمی می‌آیند.
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به استنباط از حرکت جانب داری غیر علمی و صیقلت از اموال، تمیزات و مبالغه در اعتماد.
- ۳- اصل ترویج: تعهد به روح دانش و امانت تلخیص تحقیقات و انتقال آن به بندگان علمی و دانشمندان به غیر از مولودی که شیخ قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم با حرمت با انجام تحقیقات و رعایت جانب نده و خودداری از حرکت حرمت شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: التزام بر رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهشگران (انسان، حیوان و نبات با سایر مباحث حق).
- ۶- اصل رازداری: تعهد به میناست از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان‌ها و کشور و بکار افراد و نهادی مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل خفیت جهانی: تلاش در راستای پی‌جویی خفیت و وفاداری به آن و دوری از حرکت پنهان سازی خفیت.
- ۸- اصل مالکیت ملی و عمومی: تعهد به رعایت کامل حقوق ملی و عمومی دانشگاه و بکار بندگان پژوهش.
- ۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن به پیشرو و توسعه کشور و بکار ممال پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی

رساله برای اخذ درجه دکتری «Ph.D»

گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

تحلیل فقهی و حقوقی راهکارهای مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست

با رویکردی بر اسناد بین المللی

استاد راهنما:

دکتر علی بهرامی نژاد

استاد مشاور:

دکتر یوسف درویشی هویدا

نگارش:

امیرمهدی صالحی مقدم

پاییز ۱۳۹۹

تقدیم به پدر و مادرم

که از نگاهشان صلابت

از رفتارشان محبت

و از صبرشان ایستادگی را آموختم

تشکر و قدردانی

از اساتید فرهیخته و فرزانه آقای دکتر علی بهرامی نژاد و آقای دکتر یوسف درویشی هویدا که با کرامتی، چون خورشید، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی‌های کارساز و سازنده بارور ساختند تقدیر و تشکر می‌نمایم.

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
تعمهنامه اصالت رساله

اینجناب امیرمهدی صالحی مقدم دانش آموخته مقطع دکتری تخصصی در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی که در تاریخ ۹۹/۸/۱۵ از رساله خود تحت عنوان تحلیل فقهی و حقوقی راهکارهای مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست با رویکردی بر استادین المللی با کسب نمره ۱۹/۵ دفاع نموده‌ام بدین وسیله متعهد می‌شوم:

این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجناب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آنرا در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده‌ام.

(۱) این پایان نامه قبلاً برای هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و موسسات عالی ارائه نشده است.

(۲) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

(۳) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می‌پذیرم و دانشگاه آزاد اسلامی واحد الکترونیکی مجاز است با اینجناب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: امیرمهدی صالحی
تاریخ و امضاء:
۱۵/۸/۹۹

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

(فرم ب)

فرم اطلاعات پایان نامه دکتری تخصصی

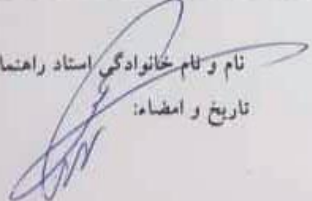
نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۲۰۲۹۷۲۰۰۶
نام و نام خانوادگی دانشجوی: امیرمهدی صالحی مقدم	تاریخ تصویب پروپوزال: ۹۸/۰۲/۰۹
شماره دانشجویی: ۹۵۰۳۳۵۳۵۱	سال و نیمسال اخذ پایان نامه: نیمسال دوم ۹۸-۹۹
تعداد واحد پایان نامه: ۱۸	نام و نام خانوادگی استاد راهنما: دکتر علی بهرامی نژاد
تاریخ صدور کد: ۱۳۹۹/۰۲/۱۷	نام و نام خانوادگی استاد مشاور: دکتر یوسف درویشی مریدا
تاریخ دفاع از پایان نامه: ۱۳۹۹/۰۸/۱۵	نمره پایان نامه به عدد: ۱۹۱۰۵
رشته تحصیلی: الهیات - فقه و مبانی حقوق اسلامی	نمره پایان نامه به حروف: نرزه فرخیم
عنوان پایان نامه دکتری تخصصی: تحلیل فقهی و حقوقی راهکارهای مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست با رویکردی بر اسناد بین المللی	
چکیده پایان نامه: (شامل خلاصه، اهداف، روش‌های اجرا و نتایج بدست آمده):	
<p>محور بحث در این پژوهش ارائه راهکارهای عملی مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست از دو جهت فقهی و حقوقی است. در حوزه فقه اسلام برای سلامت افراد جامعه و حمایت از آنان، احکام عام و خاصی برای مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست وضع شده است که باید تمام افراد جامعه به آنها عمل کرده و آنها را سرلوحه امور خود قرار دهند و در جاهایی که این احکام قاصر باشند، برای رسیدن به سلامت جامعه و حفظ محیط زیست، با ایجاد احکام ثانوی و قواعد معتبر مثل قاعده لاضرر، قاعده ضمان، اتلاف و تسبب در فقه، جلوی هر گونه کوتاهی و ضرر زیان گرفته شود. در فقه اسلام، حفظ محیط زیست، مسئولیت همگامی تلقی شده است که در بعضی از آیات و روایات با تعمیم مسئولیت‌های انسان، او را در قبال طبیعت و محیط زیست مسئول دانسته و با سهیم ساختن آنان در منافع محیط زیست و منابع طبیعی طرح حفاظت از محیط زیست را به اجرا گذاشته است و دولت اسلامی برای تضمین وظیفه عمومی حفاظت از محیط زیست باید بوسیله مقررات خاص و ایجاد محدودیت‌های لازم را که از تصرفات مالکانه به گونه‌ای سلامت محیط زیست را تهدید می‌کند، جلوگیری نماید و در حوزه حقوق با پیشرفت صنعت و فنون، اثرات تخریبی زیادی بر محیط زیست می‌گذارد که این امر سبب مسئولیت مدنی و کیفری می‌شود. در حقوق ایران نیز نسبت به مقوله مسئولیت مدنی ناشی از تخریب محیط زیست قوانینی برای تهدید کنندگان حق بر محیط زیست وضع شده تا هزینه های جبران اصلاح آن را بپردازند و این مسئولیت مدنی در زمینه محیط زیست، راهکار حقوقی مهمی است که می‌تواند از وقوع خسارت در آینده در محیط زیست، جلوگیری نماید، و همچنین در قانون مجازات اسلامی موضوع حمایت کیفری از محیط زیست در برابر تهدیدات حق بر محیط زیست مطرح گردیده و قوانین و مقرراتی را وضع کرده که اقدامات آلاینده و تهدید کننده را جرم تلقی کرده و مجازات حبس را برای مجرمین در نظر گرفته است. لذا تحقیقات دانشمندان علوم دینی در جهان نشان می‌دهد که تمامی ادیان الهی از جمله کنوانسیون‌های بین‌المللی زیست محیطی به حفاظت از محیط زیست توجه داشته اند.</p>	
کلید واژه ها: راهکارها، مقابله، حق بر محیط زیست، تهدیدات، اسناد بین المللی.	

نمره دفاع ۱۸٫۱۵

توجه: ۱- این فرم باید تایپ شده تحویل داده شود.

۲- چکیده فوق همان چکیده پایان نامه است.

نام و نام خانوادگی استاد راهنما
تاریخ و امضاء:

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
	فصل اول: کلیات و مفاهیم
۵.....	۱-۱- طرح کلی تحقیق
۵.....	۱-۱-۱- بیان مساله
۶.....	۱-۱-۲- سوالات تحقیق
۶.....	۱-۱-۳- فرضیه های تحقیق
۷.....	۱-۱-۴- اهمیت و ضرورت تحقیق
۷.....	۱-۱-۵- اهداف تحقیق
۷.....	۱-۱-۶- روش های تحقیق
۸.....	۱-۱-۷- روش توصیف و تجزیه تحلیل اطلاعات
۸.....	۱-۱-۸- پیشینه تحقیق و جنبه نوآوری بودن آن
۱۱.....	۱-۱-۹- ساختار تحقیق
۱۱.....	۱-۲- بخش دوم: مفاهیم و واژه شناسی
۱۱.....	۱-۲-۱- تعریف حق
۱۲.....	۱-۲-۲- تعریف حقوق
۱۲.....	۱-۲-۳- تعریف محیط زیست
۱۳.....	۱-۲-۴- انواع محیط زیست
۱۴.....	۱-۲-۵- منابع حق بر محیط زیست
۱۵.....	۱-۲-۶- حقوق بشر
۱۶.....	۱-۲-۷- رابطه حقوق بشر با حفاظت از محیط زیست
۱۶.....	۱-۲-۸- رویکردهای مختلف به حفاظت از محیط زیست
۱۷.....	۱-۲-۹- تاریخچه حقوق داخلی محیط زیست
۱۸.....	۱-۲-۱۰- ضرورت حمایت از محیط زیست
۱۸.....	۱-۲-۱۱- نقش حقوق در حفاظت از محیط زیست

۲۰	۱-۲-۱۲- حقوق بین الملل محیط زیست .....
۲۰	۱-۲-۱۳- حق بر محیط زیست .....
۲۲	۱-۲-۱۴- رابطه محیط زیست و حقوق بشر .....
۲۲	۱-۲-۱۵- مسئولیت انسان در حفظ محیط زیست .....
۲۳	۱-۲-۱۶- اهمیت منابع طبیعی در فرهنگ اسلامی .....
۲۵	۱-۲-۱۷- اسلام و محیط زیست .....
۲۸	۱-۲-۱۸- نقش انسان در محیط زیست .....
۳۳	۱-۲-۱۹- روش های حفاظت از آن و عوامل آلاینده آن .....
۳۵	۱-۲-۲۰- عوامل تهدید کننده حق بر محیط زیست .....
۳۵	۱-۲-۲۰-۱- آلودگی هوا و فضا .....
۴۰	۱-۲-۲۰-۲- آلودگی آب و خاک .....
۴۵	۱-۲-۲۱- نابودی درختان، گیاهان و حیوانات .....
۴۶	۱-۲-۲۲- مخاصمات مسلحانه .....
فصل دوم: تبیین مبانی فقهی و حقوقی راهکارهای مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست در سلامت جامعه و حق بهره مندی از آن	
۴۹	۲-۱- مقدمه .....
۵۰	۲-۲- مبانی فقهی و حقوقی راهکارهایی مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست .....
۵۰	الف قرآن .....
۵۵	ب- روایات .....
۵۸	ج- عقل .....
۵۸	د- قواعد فقهی و عملی تضمین کننده .....
۵۸	۱- مصلحت .....
۶۰	۲- عدالت .....
۶۱	۳- قاعده لاضرر .....
۶۵	۴- قاعده اتلاف .....
۶۶	۵- مستندات قاعده اتلاف .....
۷۵	۶- بررسی قاعده ضمان ید .....
۷۷	۷- قاعده من له العُثم .....

۷۸	۸-حق الناس .....
۷۸	۲-۳-حق بهره‌مندی از محیط زیست سالم متضمن چند حق دیگر .....
	فصل سوم: راهکار های فقهی ، حقوقی و آموزشی مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست
۸۴	۳-۱- راهکار های فقهی .....
۸۴	۳-۱-۱- درحوزه حفاظت از محیط زیست .....
۸۴	۳-۱-۱-۱- توصیه بر حفاظت و نگهداری .....
۸۴	۳-۱-۱-۲- تاکید بر عدم تخریب .....
۸۴	۳-۱-۱-۳- توصیه به عمران و آبادانی .....
۸۵	۳-۱-۱-۴- به کار بستن احکام شرعی .....
۸۷	۳-۱-۱-۵- ظرفیت های نهفته در فقه محیط زیست .....
۹۱	۳-۱-۱-۶- همگانی کردن مسئولیت حفاظت .....
۹۱	۳-۱-۱-۷- مسئولیت دولت در زمینه حفاظت .....
۹۱	۳-۱-۲- در حوزه وظایف مردم و حکومت اسلامی در حفظ محیط زیست .....
۹۷	۳- مبانی فقهی امام خمینی در حفاظت از محیط زیست .....
۱۰۰	۳-۱-۳- در حوزه امور حسبه و محیط زیست .....
۱۰۳	۳-۱-۴- در حوزه اخلاقی .....
۱۰۶	۳-۱-۵- در حوزه اقتصادی .....
۱۰۸	۳-۱-۶- در حوزه بهداشتی .....
۱۱۴	۳-۲- تحلیل حقوقی راهکارهای مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست .....
۱۱۵	۳-۲-۱- مسئولیت مدنی تخریب کنندگان محیط زیست .....
۱۱۶	۳-۲-۱-۱- شیوه جبران خسارت وارده بر اشخاص .....
۱۱۷	۳-۲-۱-۲- شیوه های جبران خسارت وارده بر محیط زیست .....
۱۱۷	۳-۲-۱-۳- بازگرداندن به وضع پیشین .....
۱۱۷	۳-۲-۱-۴- اصلاح و جبران خسارتی که عملاً مقدور است .....
۱۱۷	۳-۲-۱-۵- جبران خسارت از لحاظ فنی و عملی ممکن نیست .....
۱۱۸	۳-۲-۱-۶- از بین بردن منع ضرر .....
۱۱۸	۳-۲-۱-۷- اثر قراردادهای خصوصی در مسئولیت مدنی تخریب کنندگان .....
۱۱۹	۳-۲-۲- مسئولیت کیفری تخریب کنندگان محیط زیست .....

- ۳-۲-۱- نقش حقوق جزا در جامعه ۱۱۹
- ۳-۲-۲- بررسی ضرورت حمایت جزایی از محیط زیست ۱۱۹
- ۳-۲-۳- ماهیت پاسخ به جرایم زیست محیطی ۱۲۱
- ۳-۲-۴- ضمانت اجرای جرایم زیست محیطی ۱۲۳
- ۳-۲-۵- مراحل پاسخ به جرایم زیست محیطی ۱۲۶
- ۳-۲-۶- تقسیم بندی جرایم زیست محیطی ۱۳۰
- ۳-۲-۷- انواع پاسخ های کیفری در حقوق ایران ۱۳۷
- ۳-۳- راهکارهای آموزشی و فرهنگ سازی حفاظت از محیط زیست و مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست ۱۴۶
- ۳-۳-۱- ضرورت آموزش محیط زیست ۱۴۶
- ۳-۳-۲- هدف های کلی آموزش محیط زیست ۱۴۸
- ۳-۳-۳- آموزش محیط زیست در مدارس، هدف های کلی در هر دوره تحصیلی ۱۴۹
- ۳-۳-۴- ایجاد پوشش گیاهی و جنگلی و بهره برداری اصولی از جنگل ها و مرتع ها ۱۵۲
- فصل چهارم: نقش کنوانسیون ها و ضمانت اجرای حق بر محیط زیست در اسناد حقوق بین الملل
- ۴-۱- مقدمه ۱۵۷
- ۴-۲- نقش کنوانسیون ها ۱۵۸
- ۴-۳- کنوانسیون های زیست محیطی الحاقی ۱۶۰
- ۴-۴- ضمانت اجرای حق بر محیط زیست در اسناد بین المللی ۱۶۲
- ۴-۴-۱- ماهیت حقوقی اسناد بین المللی زیست محیطی ۱۶۲
- ۴-۴-۲- مسئولیت بین المللی دولت در قبال اعمال منع شده ۱۶۶
- ۴-۴-۳- جبران خسارات زیست محیطی ۱۶۸
- ۴-۴-۴- حق بر محیط زیست و مسئولیت دولت در حفاظت از محیط زیست کشور ۱۷۱
- ۴-۵- حق توسعه و سازمان ملل ۱۷۳
- ۴-۶- محتوای حق به توسعه ۱۷۴
- ۴-۷- همبستگی بین المللی مبنای حق به توسعه ۱۷۶
- ۴-۸- قطعنامه های سازمان ملل ۱۷۸
- ۴-۹- رویکردهای حق به توسعه ۱۸۰
- نتیجه گیری ۱۸۱

پیشنهادات	۱۸۶.....
الف - وضع قوانین	۱۸۶.....
ب - اجرای قوانین	۱۸۷.....
منابع	۱۸۹.....

چکیده

محور بحث در این پژوهش ارائه راهکارهای عملی مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست از دو جهت فقهی و حقوقی است. در حوزه فقه اسلام برای سلامت افراد جامعه و حمایت از آنان، احکام عام و خاصی برای مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست وضع شده است که باید تمام افراد جامعه به آنها عمل کرده و آنها را سرلوحه امور خود قرار دهند و در جاهایی که این احکام قاصر باشند، برای رسیدن به سلامت جامعه و حفظ محیط زیست، با ایجاد احکام ثانوی و قواعد معتبر مثل قاعده لاضرر، قاعده ضمان، اتلاف و تسبیب در فقه، جلوی هر گونه کوتاهی و ضرر و زیان گرفته شود. در فقه اسلام، حفظ محیط زیست، مسئولیت همگان تلقی شده است که در بعضی از آیات و روایات با تعمیم مسئولیت‌های انسان، او را در قبال طبیعت و محیط زیست مسئول دانسته و با سهیم ساختن آنان در منافع محیط زیست و منابع طبیعی طرح حفاظت از محیط زیست را به اجرا گذاشته است و دولت اسلامی برای تضمین وظیفه عمومی حفاظت از محیط زیست باید بوسیله مقررات خاص و ایجاد محدودیت‌های لازم را که از تصرفات مالکانه به گونه‌ای سلامت محیط زیست را تهدید می‌کند، جلوگیری نماید و در حوزه حقوق با پیشرفت صنعت و فنون، اثرات تخریبی زیادی بر محیط زیست می‌گذارد که این امر سبب مسئولیت مدنی و کیفری می‌شود. در حقوق ایران نیز نسبت به مقوله مسئولیت مدنی ناشی از تخریب محیط زیست قوانینی برای تهدید کنندگان حق بر محیط زیست وضع شده تا هزینه‌های جبران اصلاح آن را پردازند و این مسئولیت مدنی در زمینه محیط زیست، راهکار حقوقی مهمی است که می‌تواند از وقوع خسارت در آینده در محیط زیست، جلوگیری نماید، و همچنین در قانون مجازات اسلامی موضوع حمایت کیفری از محیط زیست در برابر تهدیدات حق بر محیط زیست مطرح گردیده و قوانین و مقرراتی را وضع کرده که اقدامات آلاینده و تهدید کننده را جرم تلقی کرده و مجازات حبس را برای مجرمین در نظر گرفته است. لذا تحقیقات دانشمندان علوم دینی در جهان نشان می‌دهد که تمامی ادیان الهی از جمله کنوانسیون‌های بین‌المللی زیست محیطی به حفاظت از محیط زیست توجه داشته‌اند.

کلید واژه‌ها: راهکارها، مقابله، حق بر محیط زیست، تهدیدات، اسناد بین‌المللی.

مقدمه:

به طور قطع، یکی از اموری که زمینه‌ساز سعادت و کمال انسان در دنیا و آخرت است، داشتن محیطی سالم و امن است؛ که انسان بتواند در پناه آن، به تربیت جسم و جان خویش بپردازد و اصولاً یکی از وظایف مهم بشر که حفظ جان است، جز با زیستن در محیطی امن و سالم امکان‌پذیر نیست. بدین سبب، شرط اولیه داشتن روحی سالم، جسم سالم است و جسم سالم نیز فقط زمانی حاصل می‌شود که انسان از محیط زیست سالم بهره‌مند باشد. از آن‌جا که انسان به عنوان جزئی از جهان عظیم خلقت، با مجموعه بزرگی از مخلوقات دیگر، از جمله طبیعت و محیط زیست در ارتباط است، بدیهی است که زندگی شایسته او، در گرو تنظیم مناسب روابط با آن‌ها خواهد بود. اسلام در این باره راهکارهای فقهی و حقوقی اساسی ارائه داده است؛ به طوری که می‌توان گفت در اسلام، جامع‌ترین دیدگاه و صحیح‌ترین شیوه تعامل با طبیعت و محیط زیست بیان شده است. با نگاهی به منابع فقهی، از جمله قرآن کریم - می‌توان دریافت که محیط زیست و تلاش برای حفظ و حمایت از آن، برای بهره‌مندی بشر از محیط زیستی امن و سالم جهت نیل به کمال، مورد اهتمام اسلام است. بشر همواره از معنویت و فرهنگ دینی تأثیر پذیر بوده و زندگی خود را بر اساس آن استوار نموده و کوشش کرده است تا جایی که برای او امکان دارد اصول زندگی را بر اساس آن قرار داده و ملاک‌های خود را از این طریق به دست آورد. نگرش او به محیط زیست به عنوان یکی از مسائل حیاتی، تا میزان زیادی نتیجه‌ی تأثیرپذیری انسان از فرهنگ‌های آسمانی است. از این رو آگاهی یافتن از دیدگاه‌های این ادیان به معنای ریشه‌یابی این اقدامات حمایتی است. حفاظت از محیط زیست به معنای عدم بهره‌برداری یا حتی کمتر استفاده کردن از منابع طبیعت نیست، بلکه استفاده بهینه و عاقلانه از طبیعت است که همواره مورد تأکید کارشناسان بوده است. اسلام به عنوان دینی که ورای زمان و مکان است می‌تواند نیازهای بشر را در همه اعصار پاسخ دهد، حاوی مفاهیم، تعالیم و راهکارهای فقهی و حقوقی کاملی در خصوص چگونگی مواجهه و هماهنگی با پدیده‌های زیست محیطی می‌باشد. بدون شک محیط زیست سالم یکی از نعمات الهی و بخشی از نظام خلقت می‌باشد که ریشه در جهان بینی توحیدی دارد؛ یعنی جهان و هر آنچه که در اوست، تصویری از خداوند واحد است. در اسلام هر گونه رفتاری که منجر به فساد در عرصه محیط زیست شود نهي شده است، چرا که

خداوند بارها در قرآن کریم درباره ایجاد فساد در روی زمین هشدار داده است . از این روست که حکومت اسلامی ، کردار انسان را در مواجهه با محیط زیست ، نظارت و کنترل کرده و علاوه بر تنبیه افرادی که به محیط زیست آسیب می رسانند، به آنهایی که از نتیجه سوء کردارشان بر محیط زیست بی خبرند هشدار می دهد.

اسلام بین انسان و محیط زیست ، جدایی قائل نیست و آنها را مکمل یکدیگر می داند، از این رو دین اسلام کامل ترین سفارشات را برای حفاظت از محیط زیست دارد و تمامی جنبه های انسانی را در ارتباطی هماهنگ و موزون با مسیر الهی ، در قرآن کریم به تصویر کشیده است .
خوشبختانه کشور ما با قرار گرفتن در محل تلاقی فرهنگ اصیل ایرانی و تعالیم عالی اسلامی از پتانسیل بالایی در زمینه حفاظت و حرمت محیط زیست برخوردار است .

فصل اول :

کلیات و مفاهیم

۱-۱- طرح کلی تحقیق

۱-۱-۱- بیان مساله

از ابتدای حضور انسان بر زمین تا انقلاب صنعتی، تغییرات آب و هوایی به ندرت به پیش می‌رفت، گیاهان و جانوران فرصت داشتند که خودشان را با این تغییرات محیط زیست وفق بدهند، اما بعد از انقلاب صنعتی هجوم به طبیعت با سرعتی سرسام آور جلو رفت تا جایی که محیط زیست سالم که یکی از مهم ترین حقوق بنیادین افراد است مورد تهدید و تخریب قرار گرفته است، تهدیداتی مثل، آلودگی خاک، آب و تخریب جنگل ها و دفع پسماندهای پرخطر و افزایش جمعیت. خود انسان بزرگترین عامل تخریب محیط زیست و تهدید کننده حق بر محیط زیست سالم، به شمار می‌رود که ناشی از سبک زندگی و الگوی مصرف نادرست بشر است. لذا نگهداری از محیط زیست سالم که یک موهبت الهی است نیز تکلیف عمومی است و صیانت و پاسداری از آن حفظ تعادل جسمی و روحی بشر می‌گردد و نیازمند اشتراک مساعی جهانی است، زیرا تهدیدات حق بر محیط زیست از مهم ترین معضلات جوامع بشری محسوب می‌شود که بر تمامی ابعاد زندگی افراد جامعه تاثیر می‌گذارد. برای پیشگیری از جرایم زیست محیطی و تهدیدات حق بر محیط زیست، راهکارهای فقهی و حقوقی با رویکردی بر اسناد بین الملل در این پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد. در راهکارهای فقهی در حوزه حفاظت از محیط و سلامت محیط زیست، عاملی در جهت شکوفایی جامعه است. در فقه اسلامی توصیه‌ها و تاکیداتی بر حفظ محیط زیست چه از بعد فردی و چه از بعد حکومتی و دولتی، شده است و همچنین راهکارهایی را در حوزه اقتصاد اخلاق و بهداشت برای رسیدن به محیط زیست و حمایت از محیط زیست، قوانینی در بعد مسئولیت مدنی و کیفری وضع شده است، ضمانت ها و مجازات‌هایی را در جرایم زیست محیطی در نظر گرفته شده است و همچنین در اسناد متعدد بین المللی به لزوم حمایت از حفظ محیط زیست و منع آلودگی محیط زیست پرداخته است وقواعدی جهت جلوگیری از آلودگی محیط زیست وجود دارد که از حیث حمایت از محیط زیست سالم و مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست حائز اهمیت است و کنوانسیون های متعددی را در

زمینه های مختلف زیست محیطی ارائه داده اند، از این رو بررسی مفاد و اسناد بین المللی زیست محیطی که به عنوان منابع حقوق بین المللی محسوب می شوند، از منظر نوع نگرش و رویکرد دولت ها به مقوله حق بر محیط زیست، ضروری می باشد، لذا در این پژوهش تحلیل فقهی و حقوقی راهکارهای مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست و اسناد بین المللی زیست محیطی را ضمن پاسخ به سوالات مطرح در این تحقیق، مورد واکاوی قرار می دهیم.

۱-۲-۱- سوالات تحقیق

الف- سوال اصلی

چه راهکارهایی در رابطه با مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست از منظر فقه و حقوق و اسناد بین المللی وجود دارد؟

ب- سوالات فرعی

۱- تهدیدات حق بر محیط زیست شامل چه مواردی می شود؟

۲- اسناد بین المللی زیست محیطی چه نقشی در ضمانت اجرایی ضرورت های زیست محیطی دارد؟

۱-۳- فرضیه های تحقیق

الف- فرضیه اصلی

به لحاظ اینکه محیط زیست از لحاظ فقهی و حقوقی بحث نو و تازه ای است به نظر می رسد که راهکارهایی برای مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست وجود دارد.

ب- فرضیه های فرعی

۱- تهدیداتی که حق بر محیط زیست را تحت تاثیر و تخریب قرار می دهد مواردی مثل آلودگی آب ها، آلودگی خاک، تخریب جنگل ها و دفع پسماندهای پرخطر از جمله خود انسان بزرگترین عامل تهدید و تخریب محیط زیست و حق بر محیط زیست سالم است.

۲- اسناد بین المللی زیست محیطی در تقابل حق بر محیط زیست بویژه در بخش ضمانت های اجرایی شفافیت و قاطعیت لازم را دارند.

۱-۱-۴- اهمیت و ضرورت تحقیق

ناسامانی‌های موجود در محیط زیست موضوعی به نام بحران زیست محیطی در عرصه ملی و بین المللی قلمداد می‌شود و ابزارهایی که در جلوگیری از تخریب محیط زیست موثر است راهکارهای فقهی و حقوقی مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست است.

با توجه به اینکه محیط زیست سالم یکی از مهم‌ترین حقوق بنیادین افراد و جامعه است و تهدیدات حق بر محیط زیست یکی از مهمترین معضلات جوامع بشری است که در تمام ابعاد زندگی انسان تاثیرپذیر است. تبیین و تحلیل فقهی و حقوقی راهکارهای حق بر محیط زیست با رویکردی بر اسناد بین المللی یک امر ضروری است و اهمیت و جایگاه خاصی در بحث محیط زیست سالم پیدا می‌کند.

۱-۱-۵- اهداف تحقیق

الف- اهداف اصلی

- ۱- تبیین تحلیل فقهی و حقوقی راهکارهای مقابله با تهدیدات حق بر محیط زیست
- ۲- تبیین نقش اسناد بین المللی زیست محیطی در قبال نقض مقررات محیط زیست

ب- اهداف فرعی

- ۱- بررسی تهدیدات حق بر محیط زیست
- ۲- بررسی عوامل تهدید کننده حق بر محیط زیست
- ۳- تبیین ماهیت حقوقی اسناد بین المللی

۱-۱-۶- روش های تحقیق

۱- نوع روش تحقیق

تحلیلی و توصیفی

۲- روش گردآوری اطلاعات:

کتابخانه‌ای و استفاده از منابع فقهی و حقوقی

۳- ابزار گردآوری: فیش برداری

۱-۱-۷- روش توصیف و تجزیه تحلیل اطلاعات

از داده های تحقیق کیفی موضوعات فقهی و حقوقی با رویکردی بر اسناد بین المللی جهت رسیدن به نتیجه بهتر، بهره گیری می شود.

۱-۱-۸- پیشینه تحقیق و جنبه نوآوری بودن آن

با توجه به موضوع این رساله، تحقیقاتی که در این زمینه صورت گرفته هر چند که موضوعات مختلفی اعم از کتاب، پایان نامه، رساله و مقاله پیرامون حق بر محیط زیست و تهدیدات آن، مورد بحث و بررسی قرار گرفته و تدوین شده است، لکن، در باره موضوع این رساله به طور خاص تا کنون پژوهش و تحقیقی انجام نشده است، بر این اساس، در پاره‌ای از مقالات و رساله ها و پایان نامه‌هایی در رابطه با محیط زیست اشاره می شود.

۱- حق بر محیط زیست - نویسنده مهدی فیروزی، انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۴

این پایان نامه: موضوع حق بر محیط زیست را در حوزه حقوق بین الملل و حقوق بشر مورد بحث و بررسی قرار داده است و به کنوانسیون ها و کنفرانس های ملل متحد در مورد محیط زیست پرداخته و سپس وارد بحث حقوق بشر شده و از حمایت بین الملل از حقوق بشر و اسناد بین المللی حقوق بشر سخن گفته است.

۲- مقاله: حق بر محیط زیست از منظر حقوق بشر بین المللی و اسلام نویسنده آقای محسن قدیر در مجله فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، در مجله شماره دوم تابستان ۱۳۹۴ به چاپ رسیده است و این مقاله هم حق بر محیط زیست در اسناد بین المللی حقوق بشری را بحث کرده، و اسناد حقوق بین المللی را با آموزه های فقه اسلامی در زمینه محیط زیست مورد بحث قرار داده است.

۳- مقاله: رابطه بین حقوق بشر و محیط زیست از منظر جامعه بین المللی، نویسنده جواد امینی منصور در فصلنامه سیاست خارجی سال ۲۹ شماره ۳ پاییز ۱۳۹۴، به چاپ رسید. به ابزارهای مهم حقوقی زیست محیطی منطقه ای و بین المللی پرداخته است و موضوع حقوق بشر و محیط زیست و تاثیر متقابل آنها بر یکدیگر را مورد بحث قرار داده است.

۴- مقاله: واکاوی حق بشر بر محیط زیست نویسنده سید محمد حسینی و مهرداد محمدی در جمله دو فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی سال ۱۳۹۶ به چاپ در این مقاله ابعاد مختلف حق بر محیط